Vol 6 Issue 9 October 2016

ISSN No : 2230-7850

International Multidisciplinary Research Journal

Indian Streams Research Journal

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N.Jagtap

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2230-7850**

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board.Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Dr. T. Manichander

Mr. Dikonda Govardhan Krushanahari
Professor and Researcher ,
Rayat shikshan sanstha's, Rajarshi Chhatrapati Shahu College, Kolhapur.

International Advisory Board

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

......More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University,Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

S.Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Managment Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.org

ISSN: 2230-7850 Impact Factor :4.1625(UIF) Volume - 6 | Issue - 9 | October - 2016

Indian Streams Research Journal

निमगाव ता.खेड, जि.पुणे या गावाच्या कृषी व्यवसायाचा अभ्यास

डी.एम.मारकड[2] , दिलिप मुळूक[1]
[1]सहाय्यक प्राध्यापक आणि भूगोल विभागप्रमुख , हुतात्मा राजगुरू महाविद्यालय, राजगुरूनगर., ता.खेड, जि.पुणे.
[2]सहाय्यक प्राध्यापक, भूगोल विभाग, हुतात्मा राजगुरू महाविद्यालय, राजगुरूनगर., ता.खेड, जि.पुणे.

सारांश –
निमगांव हे गाव पुणे जिल्ह्यातील खेड तालुक्यात भिमानदीच्या काठी वसलेले आहे. या गावाची अर्थव्यवस्था कृषीवर आधारित आहे. गावाच्या कृषी व्यवसायाचा अभ्यास करताना अभ्यास करताना शेतांचे आकार, शेतीतील प्रमुख पिके, जलसिंचनाच्या सोयी यांचा अभ्यास करावा लागतो. या शोध निबंधात निमगाव गावच्या कृषी व्यवसायाचा अभ्यास केलेला आहे.

प्रस्तावना –
महाराष्ट्रातील दख्खनच्या पठारवर सहयाद्रीच्या कुशीत असलेला पुणे जिल्हा हा विविध वैशिष्ट्यांनी समृध्द आहे. पुणे जिल्ह्याला ज्याप्रमाणे ऐतिहासिक वारसा लाभलेला आहे, त्याचप्रकारचा संपन्न भौगालिक वारसाही लाभलेला आहे. महाराष्ट्रातील जैवविविधता संपन्न असलेली अनेक ठिकाणे आहेत, त्यापैकीच एक ठिकाण म्हणजे पुणे जिल्हयातील खेड तालुका होय. या तालुक्यात एकुण १६२ गावे आहेत. निमगाव हे त्यापैकीच एक ऐतिहासिक वारसा लाभलेले गाव होय. निमगाव हे गाव तालुक्याच्या पूर्वेकडील भागात वसलेले आहे. शेती हा या गावातील प्रमुख व्यवसाय आहे.

अभ्यासाचे उद्‌देश –
१.निमगाव गावाच्या शेतीतील विविध पिकांचा अभ्यास करणे
२.निमगाव गावातील शेतीच्या जलसिंचनाचा अभ्यास करणे

अभ्यास पद्‌धती –
१. निमगांवामध्ये प्रत्यक्ष जाऊन सर्वेक्षण केले.
४. निमगाव गावातील लोकांच्या कृषी व्यवसायांचे प्रत्यक्ष निरीक्षण केले.

भौगोलिक स्थान –
1.निरपेक्ष स्थान – निरपेक्ष स्थान हे अक्षवृत्ते आणि रेखावृत्ते यांच्या संदर्भात सांगितले जाते. निमगाव या गावाचे नकाशावरील स्थान पुढीलप्रमाणे सांगता येईल- अक्षवृत्तीय स्थान – १८°४६'३०'' उत्तर अक्षवृत्त ते १८°४८'००'' उत्तर अक्षवृत्त. रेखावृत्तीय स्थान – ७३°५५'००'' पूर्व ते ७३°५८'००'' पूर्व रेखावृत्ते

2.सापेक्ष स्थान – सापेक्ष स्थान आजूबाजूच्या स्थानावरून सांगितले जाते. निमगाव हे पुणे जिल्ह्यातील खेड तालुक्यात वसले आहे. ते राजगुरूनगरच्या आग्नेयेस ८ कि.मी. अंतरावर असून राजगुरूनगर – आळंदी या रोडवर आहे. निमगावच्या पश्चिमेस खरपुडी, उत्तरेस रेटवडी व गोसासी, पूर्वेस दावडी आणि दक्षिणेस वाटेकरवाडी ही ठिकाणे आहेत. हे गाव भिमा नदीच्या काठी वसलेले आहे.

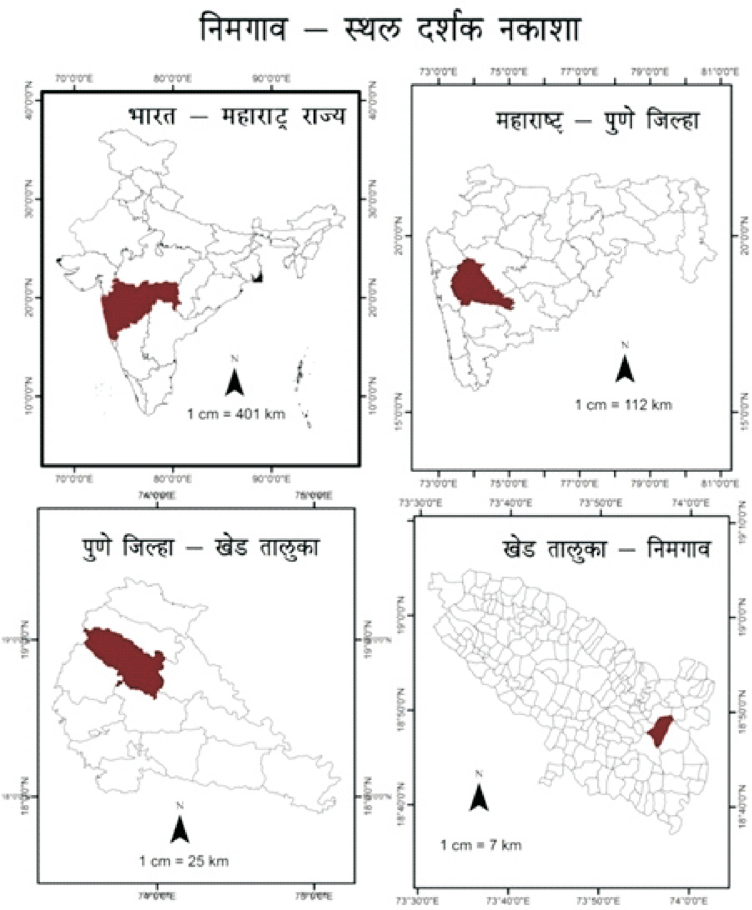

नकाशा क्रमांक –2. निमगाव क्महपजंस म्समअंजपवद डवकमस

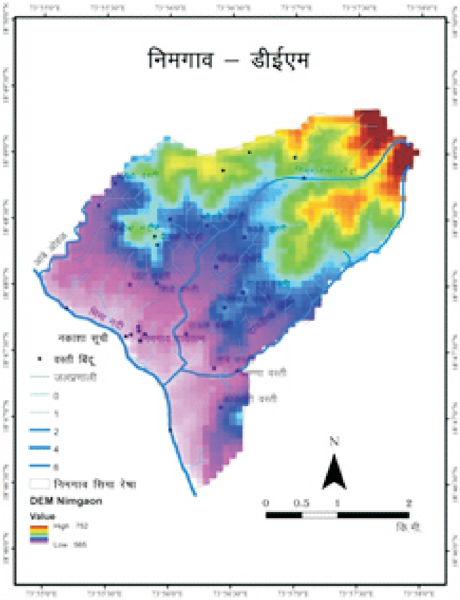

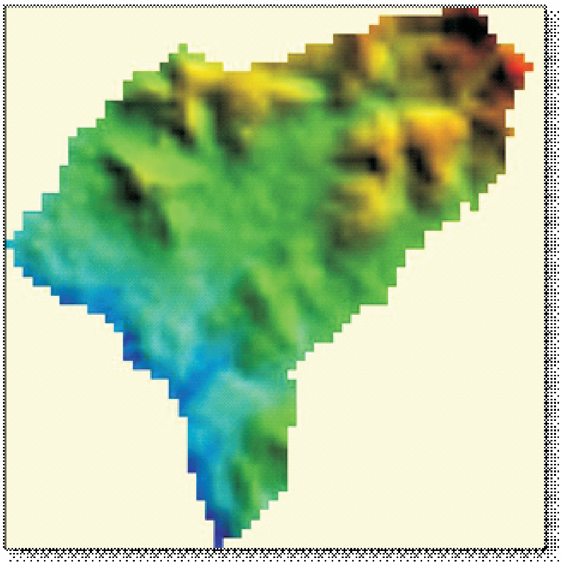

निमगावची भूरचना –

निमगाव हे गाव भीमा नदीच्या काठी वसलेले आहे. हे गाव भीमा नदीच्या उत्तरेस असणाऱ्या मार्तंड डोंगराच्या पायथ्यापासून थोडेसे

दूर आहे. या गावाच्या दक्षिणेस भीमा नदी व पश्चिमेस खरपुडी हे गाव आहे. निमगाव हे गाव समुद्रसपाटी पासून २२०० फुट उंचीवर वसलेले आहे. गावाच्या उत्तरेस मार्तंड टेकडी असून तिची उंची २५७३ फुट आहे. या टेकडीवर निमगाव दावडीचे प्रसिद्ध खंडोबा मंदिर वसले आहे. या डोंगराचा भाग असाच पुढे ईशान्येकडून पूर्वेकडे गेलेला आहे. पूर्वेकडे दावडीकडे गेलेल्या डोंगर रांगेस तुकाईचे डोंगर म्हणतात. या डोंगरावर सपाट माळराने आहेत. त्यांना गायरान आणि कुराण असे म्हणतात. गावाच्या पूर्वेस थापाचा डोंगर आहे.

निमगावचा उत्तरेकडील भाग डोंगराळ प्रदेशाने आणि दऱ्या खोऱ्यांनी व्यापलेला आहे. या माळरानांवर सेझ प्रकल्पाची उभारणी केलेली आहे. उत्तरेकडून दक्षिणकडे यावे तसतशी प्रदेशाची उंची कमी कमी होत जाते. डोंगराळ माळरान संपल्यानंतर माळगाळाचा भाग येतो. त्यानंतर भिमा नदीच्या आणि तिच्या उपप्रवाहांच्या संचयन कार्यामुळे तयार झालेल्या सुपीक गाळाच्या मैदानाचा भाग दक्षिणेकडे नदीपर्यंत पसरलेला आहे.

निमगावांची भूरचना बरीचशी ओबडधोबड आणि काही प्रमाणात सपाट मैदानी आहे. वरील नकाशामध्ये भूउठाव दिसून येतो

व्यावसायिक रचना

भारतातील जवळपास सर्व खेडी ही कृषी व्यवसायावर निर्भर आहेत. खेड्यातील बहुसंख्य जनता प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरित्या शेती व्यवसायावर अवलंबून आहे. निमगाव गावातील जवळपास सर्वच लोक शेती व्यवसाय करताना दिसतात.या शिवाय पशुपालन, मजुरी नोकरी व इतर व्यवसातही लोक गुंतलेले आहेत.क्षेत्र अभ्यासातील १०४ कुटुंबातील ६३२ लोकांपैकी ४५१ लोकांची व्यवसायिक रचना पुढीलप्रमाणे आहे.

तक्ता क्रमांक – 1. निमगाव व्यावसायिक रचना शेकडा प्रमाण

अ.क्र	व्यवसाय	एकूण संख्या	टक्केवारी
१	शेती	२६३	५८.३
२	पशूपालन	२५	५.५
३	मजुरी	६९	१५.३
४	नोकरी	६९	१५.३
५	उद्योग	१६	३.५
६	व्यापार	१	०.२
७	इतर	८	१.८
	एकूण	४५१	१००

विभाजित वर्तुळ क. 1. निमगाव व्यवसायीक रचना शेकडा प्रमाण

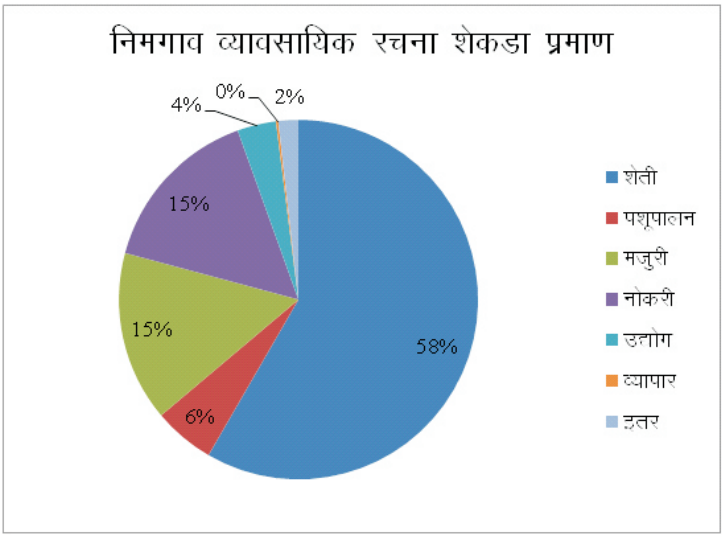

वरील विभाजित वर्तुळारून असे लक्षात येते की निमगावातील अभ्यास केलल्या १०५ कुटुंबातील ६३२ व्यक्तींपैकी २६३ व्यक्ती अंषतः किंवा पुर्णतः षेती व्यवसायात गुंतले आहेत. यापैकी २५ व्यक्ती षेती बरोबर पषुपालनही करतात. ६६ व्यक्ती षेती बरोबरच मजूरीही करतात. नोकरी करणाऱ्यांची संख्या ६६ असून त्या सर्वांकडे षेत जमीनीही आहेत. या व्यतिरिक्त ०८ व्यक्ती इतर व्यवसाय करत आहेत. त्यांनाही स्वतःची थोडी बहुत षेती आहे. पैकी आठ लोकांचा स्वतःचा उद्योग धंदा आहे तर व्यक्ती व्यापारांमध्ये गुंतलेली आहे. निमगाव मध्ये वरील प्रमाणे लोक व्यवसायात गुंतलेले आहेत.

1. प्रमुख धान्य पिके –

निमगावचा काही भाग जिरायत असून बराचसा भाग बागायत आहे. येथे षेतीतून विविध प्रकारची पिके घेतली जातात. पिकांचे प्रकार आणि उत्पादन पुढीलप्रमाणे.

तक्ता क्रमांक – 2. निमगाव गावातील कडध्यान्य व धान्य पिकांचा प्रकार

अ.क्र	पिकांचा प्रकार	उत्पादन क्विंटलमध्ये
१	ज्वारी	११८
२	बाजरी	४७८
३	गहू	२८६
४	मका	१३२५
५	उडीद	१
६	तांदूळ	३६
७	मूग	१०
८	हरभरा	३६
९	भुईमूग	४७०

आलेख क्रमांक – 1. निमगाव गावातील कडध्यान्य व धान्य पिकांचा प्रकार

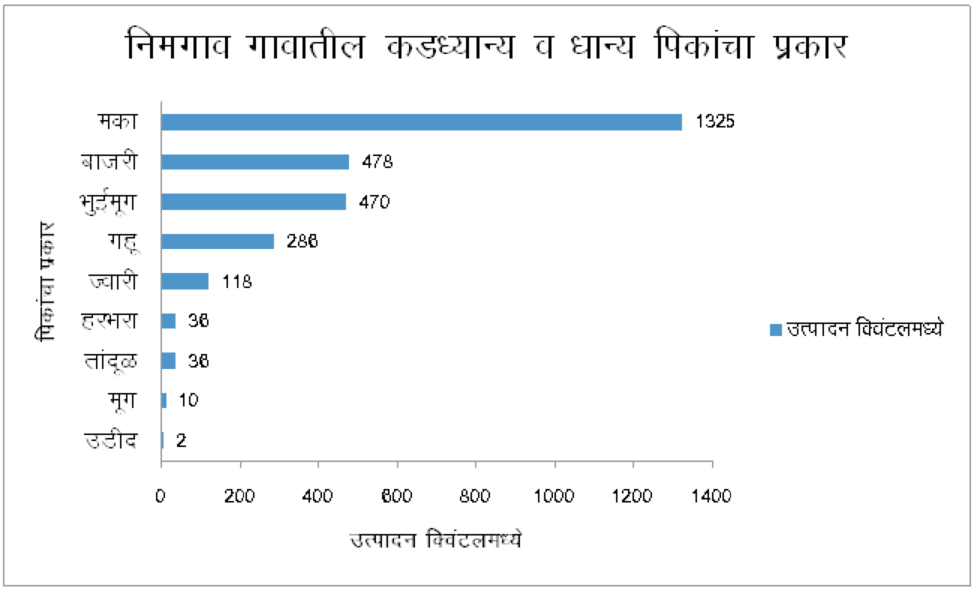

वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की निमगावामध्ये सर्वात अधिक उत्पादन हे मका या पिकाचे असून ते एकूण १३२५ क्विंटल इतके आहे. त्यापाठोपाठ बाजरी या पिकाचा क्रमांक लागतो. बाजरीचे एकूण उत्पादन ४७८ क्विंटल इतके आहे. गव्हाचे एकूण उत्पादन २८६ क्विंटल असून ज्वारीचे ११८ क्विंटल आहे. त्यामानाने इतर पिकांचे उत्पादन कमी आहे.

Volume - 6 | Issue - 9 | October - 2016

2. प्रमुख बागायती पिके –

तक्ता क्रमांक – 3. निमगाव गावातील अन्नधान्य बागायती पिकांचा प्रकार

अ.क्र	पिकांचा प्रकार	उत्पादन क्विंटलमध्ये
१	मेथी	११८२०
२	कोथींबीर	९६३०
३	कांदा	३२७०
४	बटाटा	२२५०
५	वांगी	२८४
६	ऊस	१००
७	भेंडी	२५८
८	मिरची	१६८
९	टोमॅटो	१६०
१०	कोबी	२७०
११	फ्लावर	७९२

आलेख क्रमांक – 2. निमगाव गावातील अन्नधान्य बागायती पिकांचा प्रकार

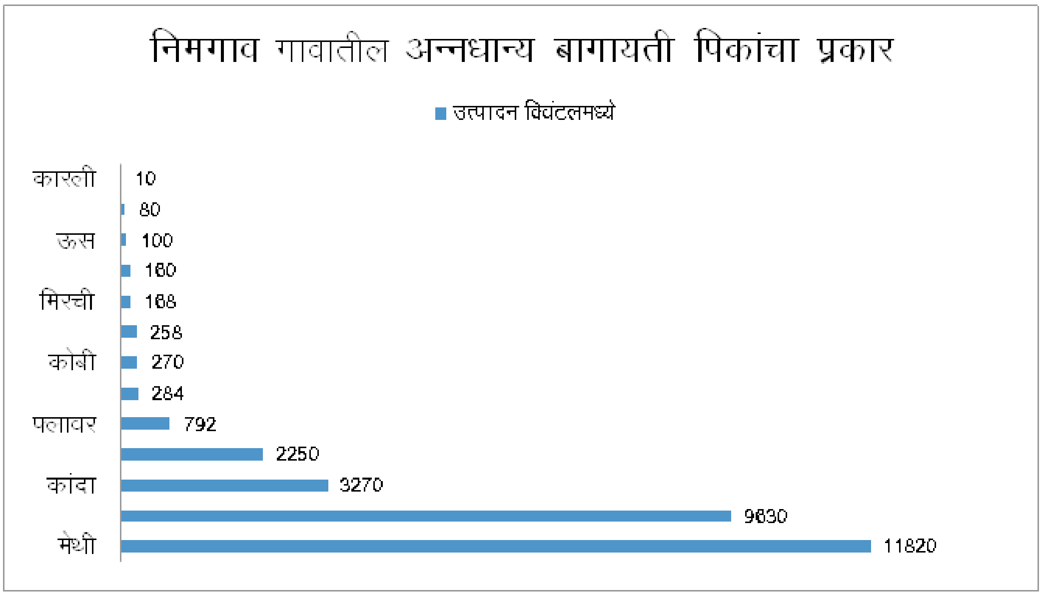

वरील आलेखावरून आपल्या लक्षात येते की निमगावात अन्नधान्ये आणि कडधान्ये या दोन्ही पिकांचे उत्पादन घेतले जाते. अन्नधान्यामध्ये बाजरी, ज्वारी, मका या पिकांचे उत्पादन घेतले जाते. यापैकी सर्वात अधिक उत्पादन मका या पिकाचे घेतले जात असून ते सुमारे १३२५ क्विंटल आहे. त्या पाठोपाठ बाजरी, गहू, ज्वारी यांचा क्रमांक लागतो. भाजीपाल्यापैकी सर्वात अधिक उत्पादन मेथीचे असून ते ११८२० क्विंटल आहे. त्या पाठोपाठ कोर्थीबीरचे उत्पादन ९६३० क्विंटल आहे. कांद्याचे उत्पादन ३२७० क्विंटल असून बटाट्याचे उत्पादन २२५० क्विंटल आहे. बाकी इतर पिकांमध्ये बहुधा तरकारी पिकांचे उत्पादन घेतले होते. निमगाव या गावामध्ये जलसिंचनाच्या सुविधा उपलब्ध असल्यामुळे बागायती पिके अधिक प्रमाणात घेतली जातत. निमगाव हे गाव कोबी आणि फ्लावर या पिकांचे आगार म्हणून ओळखले जाते. त्याचप्रमाणे कोंथीबीर आणि मेथी या पिकांचेही उत्पन्न मोठया प्रमाणावर घेतले जाते.

3 जलसिंचनाच्या सोयी –

तक्ता क्रमांक – 4. निमगाव जलसिंचनाच्या सुविधा शेकडा प्रमाण

अ.क्र	जलसिंचनाचे माध्यम	शेतकरी कुटुंबे	टक्केवारी
१	विहीर	४३	४३.४३
२	कालवा	५	५.०५
३	कूपनलिका	६	६.०६
४	नदी	४५	४५.४५
	एकूण	९९	१००

विभाजित वर्तुळ क. – 2. निमगाव जलसिंचनाच्या सुविधा शेकडा प्रमाण

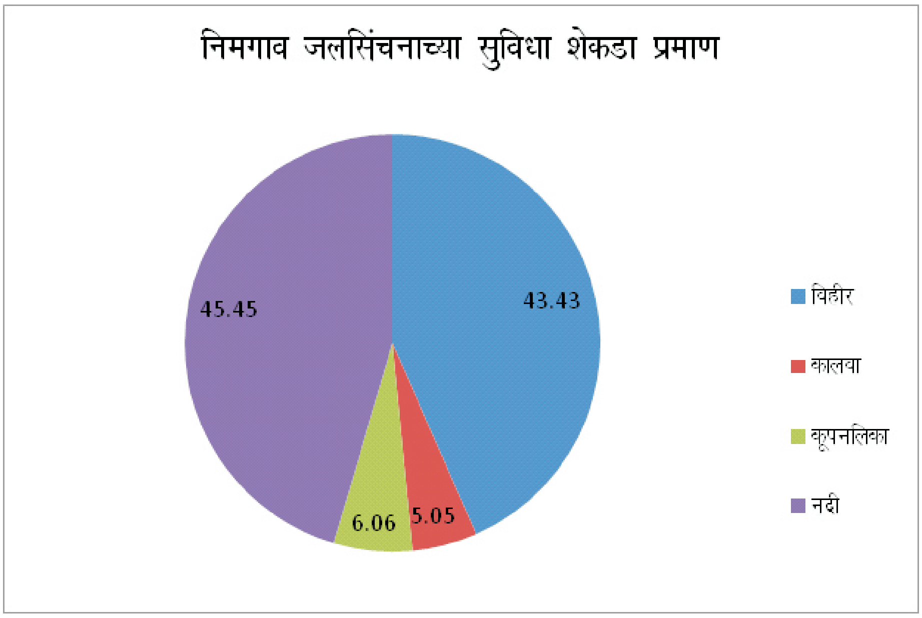

वरील विभाजित वर्तुळावरून आपल्या असे लक्षात येते की षेतीसाठी जलसिंचनाकरिता विहीर आणि नदीचा मोठ्या प्रमाणावर वापर होत आहे. तर कूपनलिका आणि कालवा यांचा कमी प्रमाणात वापर होतो. गावाजवळून भिमा नदी गेली असल्याने भिमा नदीतील पाण्याचा सिंचनासाठी उपयोग केला जातो. त्याचप्रमाणे निमगावच्या हद्द्दीमध्ये एकुण तीन पाझर तलाव आहेत. यापैकी एक तलाव तुकाईच्या डोंगर परीसरात आहे. दुसरा पाझर तलाव भगतवस्ती परीसरात आहे. हा तलाव कॅनालच्या खालील भागात असल्यामुळे वर्शभरात कॅनालचे जेव्हा जेव्हा आर्वतन होते तेव्हा हा भरला जातो व त्याचा उपयोग जलसिंचनासाठी तसेच विहीरींच्या पाण्याची पातळी उंचावण्याकरीता होताना दिसतो. चासकमान धरणाचा डावा कालवा निमगाव या गावाच्या उत्तरेकडून गेलेला असल्यामुळे जलसिंचनासाठी तसेच विहीरींच्या पाण्याची पातळी उंचावण्याकरीता याचा मोठया प्रमाणात उपयोग झालेला आहे.

4. जमिनीचे प्रमाण –

तक्ता क्रमांक – 5. निमगाव गावातील जमिनीचा प्रकार षेकडा प्रमाण

अ.क्र	जमीनीचा प्रकार	क्षेत्र (एकरात)	टक्केवारी
१	जिरायती	६६	२६.७२
२	बागायती	१७०	६८.८३
३	पडीक	२०	८.१०
	एकूण	२४७	१००

विभाजित वर्तुळ क्रमांक – 3. निमगाव गावातील जमिनीचा प्रकार षेकडा प्रमाण

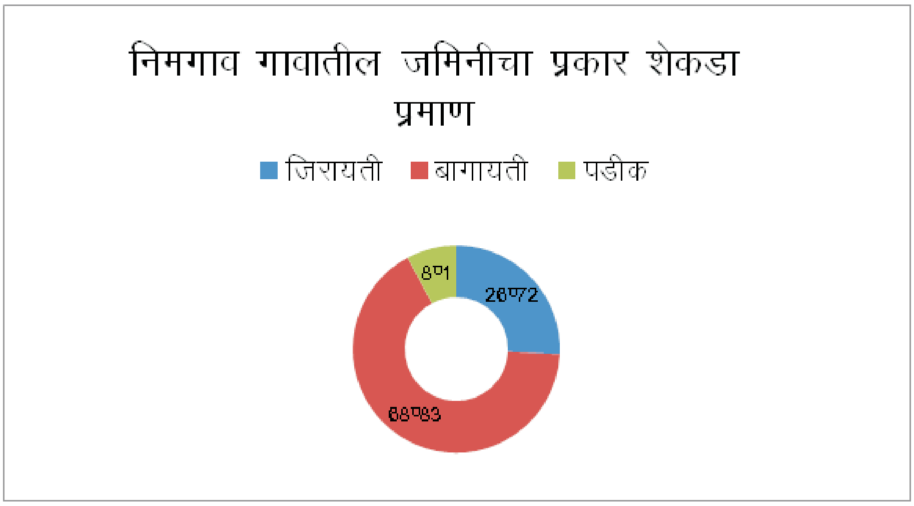

वरील वर्तुळालेखावरून लक्षात येते की निमगावातील सर्वेक्षण केलेल्या एकूण १०५ कुटुंबांना एकूण २४७ एकर जमीन आहे. यापैकी बागायत जमीनीचे क्षेत्र ६८.८३ टक्के आहे जिरायत क्षेत्र २६.२७ टक्के आहे. तर पडिक क्षेत्र ६.१० टक्के आहे. बागायत क्षेत्राचे प्रमाण अधिक आहे कारण निमगावाच्या दक्षिणेकडून भिमा नदी गेलेली आहे आणि उत्तरेकडील माळरानाच्या तळातून चासकमान धरणाचा कालवा गेलेला आहे. दोन्ही बाजूंनी पाणी आल्यामुळे निमगांव हे गाव बागायत झालेले आहे.

संदर्भ ग्रंथ –

१.भूगोलाची मूलतत्वे – खंड १ – ए.बी.सवदी
२.लोकसंख्या भूगोल – प्रा. के.ए.खतीब
३.लोकसंख्या भूगोल – डॉ.टी.एन. घोलप
४.मानवी लोकसंख्या भूगोल – ए.बी.सवदी आणि पी.एस.कोळेकर
५.मानवी साधनसंपत्ती भूगोल – प्रा.डी.एम.मारकड
६. कृषी भूगोल – सुरेश शिंदे

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal
For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Book Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- International Scientific Journal Consortium
- OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- Google Scholar
- EBSCO
- DOAJ
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Indian Streams Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.org